

JACEK PUCHALSKI¹

Uniwersytet Warszawski

ORCID 0000-0003-2023-6988

BIBLIOTEKI KLASZTORNE I KOŚCIELNE W KSIĘSTWIE WARSZAWSKIM I KRÓLESTWIE POLSKIM W ŚWIETLE *KURSU BIBLIOGRAFII* Z 1831 R. ŁUKASZA GOŁĘBIOWSKIEGO (1773-1849)

**Monastic and church libraries in the Duchy of Warsaw and the Kingdom of Poland in
the light of the 1831 *Course in Bibliography* by Łukasz Gołębiowski (1773-1849)**

Abstract

Knowledge of the bibliography (book studies) curriculum in Poland in the first half of the 19th century is expanded by the “Course in Bibliography” – a lecture prepared in 1831 for students at Warsaw University by a historian, folklorist, translator, publisher and librarian, Łukasz Gołębiowski (1773-1849). It was edited by Jacek Puchalski and Elżbieta Maruszak (bibliography, indexes) under the scientific editorship of Barbara Bieńkowska and published in 2017. The manuscript and editorial output of Ł. Gołębiowski were appreciated already in the 19th century. His library work and the information contained in his “Course in Bibliography” are fundamental to our knowledge of manuscript codices once held in Polish libraries, especially in monasteries. The article presents and discusses the part of the “Course in Bibliography” which contains information on the number of books taken from monastic and church libraries in 1819, including volumes confiscated from those convents which did not undergo dissolution. Special attention is given to the Augustinian library in Warsaw, since it was one of those libraries that did not suffer from book requisitions and was briefly described by Ł. Gołębiowski on the basis of the catalogue compiled in 1810.

Keywords: history of libraries, monastic and church libraries, Public Library at the University of Warsaw, 19th century

Abstrakt

Wiedzę na temat programu nauczania bibliografii (bibliologii) w Polsce w pierwszej połowie XIX w. poszerza *Kurs bibliografii* – wykład przygotowywany w 1831 r. dla studentów Uniwersytetu Warszawskiego przez historyka, ludoznawcę, tłumacza, wydawcę i bibliotekarza

¹ Dr hab. prof. uczelni Jacek Puchalski – pracownik naukowo-dydaktyczny Uniwersytetu Warszawskiego, historyk książki zajmujący się dziejami książki, bibliotek i bibliotekarstwa polskiego w kraju i na obczyźnie. E-mail: jacek.puchalski@interia.pl.

Łukasza Gołębiowskiego (1773-1849). Został on opracowany przez Jacka Puchalskiego i Elżbietę Maruszak (Bibliografia, indeksy) pod redakcją naukową Barbary Bieńkowskiej i wydany w 2017 r. Dorobek rękopisoznawczy i edytorski Ł. Gołębiowskiego doceniano już w XIX w. Jego prace bibliotekarskie oraz informacje zawarte w *Kursie bibliografii* mają fundamentalne znaczenie dla wiedzy o kodeksach rękopiśmiennych przechowywanych niegdyś w bibliotekach polskich, zwłaszcza klasztornych. Rękopis *Kursu bibliografii* zawiera również informacje na temat ilości książek zabranych w 1819 r. z bibliotek klasztornych i kościelnych uwzględniające woluminy zarekwirowane z konwentów nieobjętych kasatą. Wśród zgromadzeń, które nie ucierpiały wskutek książkowych rekwizycji, była biblioteka augustianów w Warszawie, krótko opisana przez Ł. Gołębiowskiego na podstawie katalogu opracowanego w 1810 r. Niniejszy artykuł zawiera prezentację i omówienie właśnie tych informacji, ze szczególnym uwzględnieniem księżnicy augustianów.

Słowa kluczowe: historia bibliotek, biblioteki klasztorne i kościelne, Biblioteka Publiczna przy Uniwersytecie Warszawskim, XIX w.

Wiedzę na temat programu nauczania bibliografii (bibliologii) w Polsce w pierwszej połowie XIX w. poszerza *Kurs bibliografii* – wykład przygotowywany w 1831 r. dla studentów Uniwersytetu Warszawskiego przez historyka, ludoznawcę, tłumacza, wydawcę i bibliotekarza Łukasza Gołębiowskiego (1773-1849)². Został on opracowany przez Jacka Puchalskiego i Elżbietę Maruszak (Bibliografia, indeksy) pod redakcją naukową Barbary Bieńkowskiej i wydany w 2017 r.³

Głównym miejscem aktywności zawodowej Ł. Gołębiowskiego były biblioteki: Tadeusza Czackiego (1765-1813) w Porycku; Jana Feliksa Amora Tarnowskiego (1777-1842) w Dziukowie; Książąt Czartoryskich w Puławach (Adama Kazimierza Czartoryskiego 1734-1823 i Izabeli z Flemingów Czartoryskiej 1746-1835); Aleksandra Chodkiewicza (1776-1838) w Młynowie; Publiczna przy Królewskim Uniwersytecie Warszawskim oraz Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Warszawie⁴. Dorobek rękopisoznawczy i edytorski Ł. Gołębiowskiego doceniano już w XIX w.⁵ Jego prace bibliotekarskie oraz informacje zawarte w *Kursie bibliografii* mają fundamentalne znaczenie dla wiedzy o kodeksach rękopiśmiennych przechowywanych niegdyś w bibliotekach polskich, zwłaszcza klasztornych⁶.

Rękopis *Kursu bibliografii* zawiera również informacje na temat ilości książek zabranych w 1819 r. z bibliotek klasztornych i kościelnych, uwzględniające woluminy zarekwirowane z konwentów nieobjętych kasatą. Wśród zgromadzeń, które nie ucierpiały wskutek książkowych rekwizycji była biblioteka augustianów w Warszawie, krótko opisana przez

² Ł. Gołębiowski, *Kurs bibliografii przez [...] przygotowany; kiedy jako bibliotekarz publicznej biblioteki, a razem Professor Uniwersytetu, miał zapowiedziano [sic!], wykladać bibliografią, uczniom tegoż Uniwersytetu*, Biblioteka Narodowa i Parlamentu im. I. Chavchavadze w Tbilisi, rkps, sygn. K-937. S-1-8.

³ Ł. Gołębiowski, *Kurs bibliografii, 1831*, oprac. E. Maruszak, J. Puchalski, red. nauk. B. Bieńkowska, Warszawa 2017. Rękopis *Kursu*... dostępny jest na płycie CD i online: <https://fbc.pionier.net.pl/details/nnR3dTc>.

⁴ Tamże, s. 19-62.

⁵ Zob. np. A. Brückner, *Apokryfy średniowieczne. Część pierwsza*, Kraków 1900, s. 2.

⁶ J. Kaliszuk, *Codices deperditi. Średniowieczne rękopisy łacińskie Biblioteki Narodowej utracone w czasie II wojny światowej*, t. 1: *Dzieje i charakterystyka kolekcji*, t. 2, cz. 1-2: *Katalog rękopisów utraconych*, t. 3: *Indeksy, aneksy, Bibliografia*, oprac. A. Chamera-Nowak, Wrocław 2016; J. Kaliszuk, S. Szyller, *Badanie rękopisów średniowiecznych według Łukasza Gołębiowskiego*, „Analecta”, 19/2020, z. 1, s. 7-69.

Ł. Gołębiowskiego na podstawie katalogu przygotowanego na potrzeby lustracji z 1810 r. Niniejszy artykuł zawiera prezentację i omówienie właśnie tych informacji, ze szczególnym uwzględnieniem księżnicy augustianów.

1. *Kurs bibliografii* Łukasza Gołębiowskiego

Kurs bibliografii został zapisany przez Ł. Gołębiowskiego w liczącym 518 stron zeszycie o rozmiarze 21x18,5 cm prawdopodobnie między 26 stycznia a 28 grudnia 1831 r. Zawiera uporządkowany zbiór notatek do planowanych wykładów na Uniwersytecie Warszawskim, które ostatecznie się nie odbyły. Chronologia sporządzania tekstu nie była jednolita, czego dowodzą zmiany w tekście. Autor dodawał na przykład informacje pochodzące z opracowywanych przez siebie kodeksów średniowiecznych, które znajdowały się w Bibliotece Publicznej przy Uniwersytecie Warszawskim⁷. Od razu zresztą przewidywał wprowadzanie uzupełnień⁸, zapisując (w kolumnie) tylko połowę strony.

Gołębiowski planował publikację co najmniej wybranych fragmentów *Kursu bibliografii*, w tym zabytków języka polskiego („klauzul”) zaczerpniętych z kolofonów kodeksów średniowiecznych⁹. Nie doszło tego, bowiem po upadku powstania listopadowego został 22 października 1831 r. zwolniony z Biblioteki Publicznej, a jego manuskrypt zaginął – zapewne został wywieziony do Rosji razem z innymi zbiorami tej księżnicy¹⁰. Informacja o opracowaniu *Kursu bibliografii* znalazła się w *Pamiętniku o życiu Łukasza Gołębiowskiego*, wydanym przez jego syna, Seweryna (1820-1854), w Warszawie w 1852 r.¹¹ Manuskrypt został odnaleziony przez Elżbietę Maruszak w 2016 r. w Bibliotece Narodowej Parlamentu Gruzji im. I. Czawczawadze w Tbilisi¹². Nie wiadomo jak tam trafił; stało się to prawdopodobnie w latach 40. XX w.

2. Biblioteki klasztorne i kościelne w Księstwie Warszawskim i Królestwie Polskim w świetle *Kursu bibliografii*

Kurs bibliografii zawiera m.in. pierwszy polski spis blisko 300 współtwórców manuskryptów powstałych w XIV-XVIII w.¹³, ustalonych przez Joachima Lelewela (1786-1861) i Ł. Gołębiowskiego¹⁴, jak również pierwszy spis kolofonów¹⁵ oraz inne informacje, w tym na temat

⁷ Ł. Gołębiowski, *Kurs bibliografii, 1831*, dz. cyt., s. 141-148.

⁸ Zob. np. tamże, s. 121.

⁹ Tamże, s. 163.

¹⁰ Na ten temat zob. m.in. Z. Strzyżewska, *Konfiskaty warszawskich zbiorów publicznych po powstaniu listopadowym. Biblioteka Uniwersytetu Warszawskiego i Warszawskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk. Materiały i dokumenty z archiwów rosyjskich*, Warszawa 2000.

¹¹ *Pamiętnik o życiu Łukasza Gołębiowskiego*, wydany przez jego syna, Warszawa 1852, s. 88.

¹² E. Maruszak, *Drugi po Joachimie Lelewelu?: komunikat*, „Z Badań nad Książką i Księgozbiorami Historycznymi”, 7-8/2013-2014, s. 273-275.

¹³ Ł. Gołębiowski, *Kurs bibliografii, 1831*, dz. cyt., s. 140-148.

¹⁴ Por. J. Lelewel, *Bibliograficznych ksiąg dwoje, w których rozebrane i pomnożone zostały dwa dzieła Jerzego Samuela Bandtke: Historia drukarni krakowskich tudzież Historia Biblioteki Uniw[ersytetu] Jagiell[ońskiego] w Krakowie a przydany Katalog inkunabułów polskich*, t. 2, Wilno 1826, s. 88-89. Na ten temat szerzej zob. *Twórcy rękopisów i kolofony z rękopisów głównie warszawskich*, w: J. Kaliszuk, S. Szyller, dz. cyt., s. 24-27.

¹⁵ Ł. Gołębiowski, *Kurs bibliografii, 1831*, dz. cyt., s. 148-157. Zob. też Aneks nr 5: Wykaz kolofonów, w: J. Kaliszuk, S. Szyller, dz. cyt., s. 52-65.

kupców i cen rękopisów, sposobów płatności za nie, przypadków zastawiania oraz zapiśywania ksiąg w spadku i darowizn książkowych¹⁶. Ł. Gołębiowski czerpał je z kodeksów rękopiśmiennych znajdujących się w zbiorach Biblioteki Publicznej w Warszawie. Pochodziły one głównie z księgozbiorów klasztornych przejętych w trakcie akcji przeprowadzonej w województwie mazowieckim, płockim, kaliskim, krakowskim i sandomierskim przez Samuela Bogumiła Lindego (1771-1847), a w województwie lubelskim przez Wiktora Skarbka (zm. 1842) na podstawie dekretu arcybiskupa Franciszka Skarbka-Malczewskiego (1754-1819) z 17 kwietnia 1819 r. w sprawie supresji klasztorów w Królestwie Polskim¹⁷. Według wykazu Lindego z ok. 1820 r. w Bibliotece Publicznej znalazło się 41 639 supymowanych woluminów druków oraz 938 rękopisów (razem 42 577)¹⁸. Natomiast spis Gołębiowskiego zawiera też informację o liczbie książek zabranych z klasztorów nieobjętych tą kasatą:

- bernardynów w Opatowie (413 druków, 18 rękopisów)¹⁹,
- dominikanów w Sandomierzu (220 druków)²⁰,
- zbiorów kaliskich (3567 druków, 13 rękopisów – według zestawienia Mariana Ptaszyka był to księgozbiór pojezuicki liczący 3308 książek i znajdujący się w Szkole Wojewódzkiej oraz 390 książek kanoników laterańskich zabranych w 1810 r.²¹),
- bernardynów w Przyrowie (307 druków)²²,
- dominikanów w Piotrkowie Trybunalskim (691 druków)²³,
- franciszkanów w Piotrkowie Trybunalskim (582 druki, 18 rękopisów).

Ogółem według Gołębiowskiego zbiór zarekwirowanych pozycji liczył 47 413 druków i 987 rękopisów (razem 48 400)²⁴.

¹⁶ Ł. Gołębiowski, *Kurs bibliografii, 1831*, dz. cyt., s. 158-162.

¹⁷ Tematowi temu poświęcona jest obszerna literatura przedmiotu, zob. np. W. Stummer, *Biblioteka Sądu Apelacyjnego 1810-1865*, „Roczniki Biblioteczne”, 2/1958, s. 425-431; P.P. Gach, *Kasaty zakonów na ziemiach dawnej Rzeczypospolitej i Śląska 1773-1914*, Lublin 1984; E. Stodkowska, *Biblioteki w Królestwie Polskim 1815-1830*, Warszawa 1996, s. 62-97; M. Cubrzyńska-Leonarczyk, *Kolekcje klasztorne w zbiorze starych druków Biblioteki Uniwersyteckiej w Warszawie: historia i współczesność*, w: *Kasaty klasztorów na obszarze dawnej Rzeczypospolitej Obojga Narodów i na Śląsku na tle procesów sekularyzacyjnych w Polsce i Europie*, t. 3: *Źródła. Skutki kasat XVIII i XIX w. Kasata w latach 1954-1956*, red. M. Derwich, przy współpr. K. Bock i M.L. Wójcicka, Wrocław 2014, s. 173-183; M. Kośka, *Dekret abpa Franciszka Skarbka-Malczewskiego z 17 IV 1819 r. w sprawie supresji klasztorów w Królestwie Polskim*, „Hereditas Monasteriorum”, 8/2016, s. 367-378; J.M. Marszalska, *Księgi ze skasowanych w XIX wieku klasztorów w Królestwie Polskim w obecnym zasobie starych druków Biblioteki Wyższego Seminarium Duchownego w Płocku*, w: *Życie zakonne w Królestwie Polskim w latach 1832-1864. Polityka caratu – Kasaty – Represje*, red. ks. W. Graczyk, J.M. Marszalska, Kraków 2015, s. 37-84.

¹⁸ J. Kaliszuk, dz. cyt., t. 3, s. 573-574. Zob. też M. Łodyński, *Materiały do dziejów państwowej polityki bibliotecznej w Księstwie Warszawskim i Królestwie Polskim (1807-1831)*, Wrocław 1958, s. 76.

¹⁹ Linde informował o 419 woluminach, zob. M. Ptaszyk, *Biblioteka Publiczna przy Królewskim Uniwersytecie Warszawskim w latach 1817-1831*, w: *Biblioteka Uniwersytecka w Warszawie 1817-2017. Miscellanea. Monumenta Universitatis Varsoviensis 1816-2016*, red. J. Talbierska, Z. Olczak, Warszawa 2017, s. 166; Uzupełnienia i dodatki A. Trasa podróży dyrektora i adiunkta Biblioteki Publicznej do instytucji kościelnych w 1819 r.

²⁰ Linde informował o 208 woluminach, zob. M. Ptaszyk, dz. cyt., s. 167.

²¹ M. Ptaszyk, dz. cyt., s. 165.

²² Linde informował o 301 woluminach, zob. M. Ptaszyk, dz. cyt., s. 166.

²³ Linde informował o 680 woluminach, zob. M. Ptaszyk, dz. cyt., s. 165.

²⁴ Ł. Gołębiowski, *Kurs bibliografii, 1831*, dz. cyt., s. 332-335.

Należy jednak nadmienić, że według zestawienia M. Ptaszyka (nie wyróżniającego rękopisów) Linde zabrał z bibliotek klasztornych i kościelnych 49 722 książki²⁵.

3. Biblioteka augustianów w Warszawie

Gołębiowski planował przedstawić w *Kursie bibliografii* biblioteki warszawskich klasztorów. Ostatecznie podał tylko krótką informację o księgozbiorze augustianów.

Konwent klasztorny ojców eremitów św. Augustyna został osadzony w Warszawie w 1356 r. przez papieża Innocentego VI na prośbę księcia mazowieckiego Ziemowita III i jego żony Eufemii. Jego biblioteka nie doczekała się opracowania. Jak podkreśla Zofia Kratochwil, przełożeni prowincji polskiej przywiązywali dużą wagę do funkcjonowania bibliotek zgromadzeń, bowiem jak stwierdził wizytator konwentu lwowskiego w 1735 r. biblioteka to *thesaurus omnium conventuum*. Dlatego wzywano klasztory do uzupełniania i porządkowania księgozbiorów, zakazując równocześnie rozdawania książek²⁶. Dotyczyło to oczywiście także konwentu warszawskiego, w którym od XVII w. prowadzono studia filozofii i teologii²⁷.

Informację na temat jego księgozbioru Ł. Gołębiowski oparł na katalogu przygotowanym na lustrację z 1810 r.²⁸ Według Kazimierza Wardy u jej podstaw „leżał plan ministra spraw wewnętrznych Jana Pawła Łuszczewskiego [1764-1812] i ministra sprawiedliwości Feliksa Łubieńskiego [1758-1848], którzy [...] zamierzali skomasować wszystkie biblioteki krajowe. Wstępem do tych prac było polecenie Łuszczewskiego, by zakony sporządziły i nadesłały katalogi swych bibliotek i aby na tej podstawie można było jeszcze przed połączeniem zbiorów bez trudności odnaleźć każde poszukiwane dzieło. Zakony jednakże nie miały dość ludzi dla przeprowadzenia takiej pracy, poza tym w większości odniosły się do polecenia ministra bardzo nieufnie, przeczuwając rychły zamach na ich własność. Z tych zapewne powodów nie doszło do opracowania katalogów czy też inwentarzy”²⁹. Notatka Gołębiowskiego dowodzi, że warszawscy augustianie podporządkowali się ministrowi. Przeorem był wtedy o. Alipiusz Niedzielski (1756-1827), który starał się podnieść z upadku klasztor przeżywający ogromne trudności na przełomie XVIII i XIX w.³⁰

Biblioteka warszawskich augustianów liczyła w 1810 r. 2562 dzieł w 3754 tomach – Gołębiowski popełnił błąd rachunkowy, podając w sumowaniu 3708 tomów. Pod względem liczby zgromadzonych książek była to jedna z większych bibliotek zakonnych w Księstwie Warszawskim, a później w Królestwie Polskim, w porównaniu z zarekwirowanymi w 1819 r. zbiorami innych konwentów męskich, np.:

²⁵ M. Ptaszyk, dz. cyt., s. 167.

²⁶ Z. Kratochwil, *Augustianie w Warszawie. Kościół i klasztor Św. Marcina (1356-1864)*, „Warszawskie Studia Teologiczne”, 7/1994, s. 206.

²⁷ Tamże, s. 203.

²⁸ Ł. Gołębiowski, *Kurs bibliografii, 1831*, dz. cyt., s. 349-350.

²⁹ K. Warda, *Inwentarze bibliotek klasztornych jako źródło do dziejów książki polskiej w XIX w.*, „Studia o Książce”, 15/1985, s. 118.

³⁰ Z. Kratochwil, dz. cyt., s. 208-209.

tytuł	liczba	złoty	kopiejki
<u>Biblioteczka niemiecka klasztorna</u>			
Przebieg Biblioteczki niemieckiej klasztornej w wsiach niemieckich			
Klasztor: powiat węg. a niek. nieuw. doł. niemieck.			
<u>Biblioteczka angielska</u>			
Ma klasztor na południu klasztoru niemieckiego			
<u>na przegrębany wsiach niemieckich</u>	199	402	
<u>Biblioteczka francuska</u>	140	216	
<u>niemiecka</u>	276	368	
<u>niemiecka</u>	25	26	
<u>Biblioteczka włoska</u>	60	109	
<u>Komunikacja w klasztorze</u>	47	100	
<u>Abt. Prutka</u>	10	29	
<u>Ponocia</u>	82	29	
<u>Stara kasyno</u>	128	192	
<u>Międzywoleńskie</u>	268	300	
<u>Komunikacja</u>	126	194	
<u>Stara szkoła</u>	25	32	
<u>Komunikacja z dworami</u>	108	143	
<u>Biblioteczki</u>	209	287	
<u>Międzywoleńskie prophecia</u>	67	94	
<u>Przebieg</u>	190	190	
<u>Biblioteczka</u>	171	196	
<u>Włoska</u>	120	146	
<u>Włoska</u>	196	206	
<u>Międzywoleńskie</u>	120	104	
<u>Biblioteczka niemiecka klasztorna - 1892</u>	268	300	
Ostatnie najwięcej parafian z niemieckimi:			
<u>Wsiach niemieckich: 1892</u>			
<u>Wsiach niemieckich: 1892</u>			
<u>Wsiach niemieckich: 1892</u>			

Fot. 5-6. Ł. Gołębiowski, *Kurs bibliografii*, 1931, s. 349-350, <https://fbc.pionier.net.pl/details/nnR3dTc>, fot. Biblioteka Narodowa Parlamentu Gruzji im. I. Czawczawadze w Tbilisi

- cystersów z Łądu (według wykazu Lindego z ok. 1820 r.³¹ i Gołębiowskiego³² 3029 zarekwirowanych pozycji, w tym 14 rękopisów³³);
- cystersów z Wąchocka (według wykazu Lindego z ok. 1820 r.³⁴ i Gołębiowskiego³⁵ 2342 pozycji³⁶);
- benedyktynów ze Świętego Krzyża (według wykazu Lindego z ok. 1820 r.³⁷ i Gołębiowskiego³⁸ 4440 pozycji, w tym 255 rękopisów³⁹);
- benedyktynów z Sieciechowa (według wykazu Lindego z ok. 1820 r.⁴⁰ i Gołębiowskiego⁴¹ 3330 pozycji, w tym 76 rękopisów⁴²);

³¹ J. Kaliszuk, dz. cyt., t. 3, s. 574.

³² Ł. Gołębiowski, *Kurs bibliografii*, 1831, dz. cyt., s. 334.

³³ W wykazie z 1819 r. Linde podaje 3208 woluminów, zob. M. Łodyński, dz. cyt., s. 75; podobnie M. Ptasyk, dz. cyt., s. 165, dodając, że w klasztorze pozostało ok. 1800 książek.

³⁴ J. Kaliszuk, dz. cyt., t. 3, s. 574.

³⁵ Ł. Gołębiowski, *Kurs bibliografii*, 1831, dz. cyt., s. 334.

³⁶ W wykazie z 1819 r. Linde podaje 2438 woluminów, zob. M. Łodyński, dz. cyt., s. 75; podobnie M. Ptasyk, dz. cyt., s. 166, dodając, że w klasztorze pozostało ponad 2000 książek.

³⁷ Zob. J. Kaliszuk, dz. cyt., t. 3, s. 573.

³⁸ Ł. Gołębiowski, *Kurs bibliografii*, 1831, dz. cyt., s. 333.

³⁹ M. Ptasyk, dz. cyt., s. 166, pozostało 1901 książek.

⁴⁰ Zob. J. Kaliszuk, dz. cyt., t. 3, s. 574.

⁴¹ Ł. Gołębiowski, *Kurs bibliografii*, 1831, dz. cyt., s. 334.

⁴² W wykazie z 1819 r. Linde podaje 3055 woluminów, zob. M. Łodyński, dz. cyt., s. 75, podobnie M. Ptasyk, dz. cyt., s. 165, dodając, że w klasztorze pozostało ok. 2900 książek.

- kanoników regularnych (bożogrobcy) z Miechowa (według wykazu Lindego z ok. 1820 r.⁴³ i Gołębiowskiego⁴⁴ 4618 zarekwirowanych pozycji, w tym 228 rękopisów⁴⁵);
- kanoników premonstratensów – norbertanów w Witowie (według wykazu Lindego z ok. 1820 r.⁴⁶ i Gołębiowskiego⁴⁷ 3976 pozycji, w tym 12 rękopisów⁴⁸).

Księgozbiór augustiański pod względem struktury tematycznej nie odbiegał od innych bibliotek zakonów męskich, zawierając liczne dzieła (24% całości) z zakresu teologii (dogmatycznej, moralnej i mistycznej – razem 615 w 932 tomach). Nie zabrakło naturalnie *Pisma Świętego* z komentarzami, pism ojców Kościoła, publikacji dotyczących soborów i synodów (dział *Concilia*), prawa kanonicznego, historii Kościoła oraz kaznodziejstwa – obszerny dział *Concionatores* liczący 225 dzieł w 523 tomach, które służyły pomocą w pracy duszpasterskiej, szerzeniu wiary i głoszeniu Słowa Bożego. W studium zakonnym, jak wspomniano, nauczano obok teologii również filozofii, wykorzystując zapewne książki z działu filozoficznego, zawierającego 193 dzieła w 290 tomach. Warsztat edukacyjny i naukowy uzupełniały publikacje z zakresu prawa cywilnego i konstytucje Rzeczypospolitej (razem 221 pozycji w 226 tomach) oraz z takich dziedzin jak polityka, historia (209 dzieł w 257 tomach), geografia, retoryka i poetyka. Zwraca również uwagę obszerny dział medycyny (196 dzieł w 206 tomach)⁴⁹. Księgozbiór uzupełniały woluminy w języku francuskim, włoskim oraz, jak można sądzić, mniej liczne w języku niemieckim. Tak jak w innych bibliotekach klasztornych, również w augustiańskiej były wydawnictwa już zabytkowe, o czym świadczy wyróżniona w komentarzu Ł. Gołębiowskiego *Glosa psalterij Johannis de turre cremata* wytlóczona w Strassburgu w 1483 r. przez Jordanusa de Quedlinburg (Georga Husnera). Zapewne w warszawskim księgozbiorze nie brakowało także publikacji umożliwiających nauczanie na poziomie podstawowym, zważywszy na to, że od 1813 r. augustianie prowadzili „elementarną szkołę płci męskiej”, w której uczono „religii, czytania, pisania i rachunków”⁵⁰.

Tak prezentowała się biblioteka augustiańska w 1810 r. według Ł. Gołębiowskiego. Trzeba mieć jednak na uwadze, że *Kurs bibliografii* powstał w czasie, gdy jego autor był zajęty przede wszystkim opracowywaniem rękopisów ze zbiorów Biblioteki Publicznej – w ciągu niespełna roku opisał ich 1010⁵¹ – i wyraźnie się spieszył podczas swojej pracy, stąd też zapewne błędy, które popełniał. Przykładem choćby wyróżnienie w księgozbiorze augustiańskim druku „theologia polonica” Adama Burghabera (1608-1687) – nie było takiego dzieła, chodzi o *Theologia polemica in qua doctrinae catholicorum doctorum asseruntur ac*

⁴³ Zob. J. Kaliszuk, dz. cyt., t. 3, s. 573.

⁴⁴ Ł. Gołębiowski, *Kurs bibliografii, 1831*, dz. cyt., s. 333.

⁴⁵ W wykazie z 1819 r. Linde podaje 4677 woluminów, zob. M. Łodyński, dz. cyt., s. 74, a M. Ptaszyk 4644 książek, zob. M. Ptaszyk, dz. cyt., s. 166.

⁴⁶ Zob. J. Kaliszuk, dz. cyt., t. 3, s. 574.

⁴⁷ Ł. Gołębiowski, *Kurs bibliografii, 1831*, dz. cyt., s. 334.

⁴⁸ W wykazie z 1819 r. Linde podaje 3975 woluminów, zob. M. Łodyński, dz. cyt., s. 75, podobnie M. Ptaszyk, dz. cyt., s. 165, dodając, że w klasztorze pozostało ok. 3000 książek.

⁴⁹ Na tradycję gromadzenia druków medycznych przez augustianów zwróciła uwagę Anna Pobóg-Lenartowicz w opracowaniu: *Attending the Sick in Augustinian Monasteries in Silesia in the Middle Ages*, w: *La vie quotidienne des moines et chanoines réguliers au Moyen Age et Temps modernes. Actes du Premier Colloque International du L.A.R.H.C.O.R. Wrocław-Książ, 30 novembre-4 decembre 1994*, red. M. Derwich, Wrocław 1995, s. 211.

⁵⁰ Cyt. za Z. Kratochwil, dz. cyt., s. 210.

⁵¹ Ł. Gołębiowski, *Kurs bibliografii, 1831*, dz. cyt., s. 425.

defenduntur et errores hæreticorum hujus temporis proponuntur ac refelluntur opublikowaną po raz pierwszy we Fryburgu w 1678 r.⁵²

Niewiele wiadomo o dalszych dziejach warszawskiej biblioteki. Augustianie uniknęli rekwizycji w 1819 r., a w latach 1824-1825 o. Niedzielski odnowił salę biblioteczną⁵³. Trzydzieści lat później, w 1855 r., Julian Bartoszewicz pisał o niej, że jest „piękna i ogromna” i posiada „dosyć książek, a może nawet rzadkich”⁵⁴. Kres biblioteki nastąpił po upadku powstania styczniowego. W nocy z 27 na 28 listopada 1864 r. klasztor augustianów został zlikwidowany razem z innymi męskimi i żeńskimi konwentami warszawskimi na podstawie ukazu cara Aleksandra II z 27 października (8 listopada) tego roku⁵⁵. Jego zbiory biblieczne zostały przejęte przez Komisję Rządową Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego. Na mocy decyzji Komitetu Urządzającego w Królestwie Polskim z 3 stycznia 1866 r. biblioteki skasowanych klasztorów dominikanów, bernardynów, augustianów, karmelitów bosych i trynitarzy zostały przekazane „na własność Seminarium Archidiecezjalnego św. Jana”, z wyłączeniem książek, „które mogą okazać się pożytecznymi dla Biblioteki Publicznej Warszawskiej i bibliotek należących do zakładów naukowych, zostających pod zarządem Komisyi Rządowej Oświecenia Publicznego”⁵⁶. W ten sposób część księgozbioru poaugustiańskiego trafiła do Biblioteki Seminarium św. Jana w Warszawie⁵⁷, a część do Biblioteki Głównej Szkoły Głównej Warszawskiej, od 1871 r. Biblioteki Cesarskiego Uniwersytetu Warszawskiego⁵⁸.

Podsumowanie

Kurs bibliografii Ł. Gołębiowskiego nie tylko zawiera opisy manuskryptów będących w posiadaniu bibliotek klasztornych i kościelnych, które w 1819 r. trafiły do zbiorów Biblioteki Publicznej w Warszawie, i które uległy prawie całkowitej zagładzie w 1944 r. wraz z księgozbiorem Biblioteki Narodowej⁵⁹, ale też rewiduje wykaz skonfiskowanych książek

⁵² Zob. WorldCat, https://www.worldcat.org/search?q=Adam+Burghaber+Theologia+polemica&dblist=638&fq=yr%3A1678&qt=facet_yr%3A.

⁵³ E. Słodkowska, dz. cyt., s. 222.

⁵⁴ J. Bartoszewicz, *Kościół warszawskie rzymsko-katolickie opisane pod względem historycznym*, Warszawa 1855, s. 77. Zob. też F. Radziszewski, *Wiadomość historyczno-statystyczna o znakomitszych bibliotekach i archiwach publicznych i prywatnych, tak niegdyś byłych jako i obecnie istniejących w krajach dawną Polskę składających, a mianowicie: w Królestwie Polskiem, Galicyi, W. Ks. Poznańskiem i Zachodnich guberniach Państwa Rossyjskiego porządkiem abecadlowym miejsc ułożona*, Kraków 1875, s. 93: „Biblioteka XX. Augustyanów dość liczna, posiadała niektóre rzadkie dzieła”.

⁵⁵ A. Petrani, *Kasata domów zakonnych w warszawie w 1864 roku w świetle źródeł rosyjskich*, „Prawo Kanoniczne”, 15/1972, nr 1-2, s. 267. Na ten temat zob. też m.in. J.M. Marszałska, dz. cyt., s. 41; C. Jastrzębski, *Kasaty klasztorów w Królestwie Polskim w 1864 r.*, w: *Kasaty klasztorów na obszarze dawnej Rzeczypospolitej Obojga Narodów i na Śląsku na tle procesów sekularyzacyjnych w Europie*, t. 1: *Geneza. Kasaty na ziemiach zaborów austriackiego i rosyjskiego*, red. M. Derwich, Wrocław 2014, s. 349-367.

⁵⁶ Cyt. za W. Kwiatkowski, *Biblioteka Archidiecezjalna przy seminarium św. Jana w Warszawie*, Warszawa 1938 [odbitka z „Wiadomości Archidiecezjalnych Warszawskich”], s. 7-8; zob. też tamże, s. 10. Zob. też J.M. Marszałska, dz. cyt., s. 42-43.

⁵⁷ W. Malej, *Biblioteka Archidiecezjalna w Warszawie*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne”, 2/1961, nr 1-2, s. 294-295; B. Wilejszys, *Biblioteka Akademii Duchownej Rzymsko-Katolickiej w Warszawie. Geneza i dzieje*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne”, 39/1979, s. 167.

⁵⁸ F. Radziszewski, dz. cyt., s. 94.

⁵⁹ Ze zbioru rękopisów dawnej Biblioteki Publicznej ocalało tylko 19 manuskryptów średniowiecznych, zob. J. Kaliszuk, dz. cyt., t. 1, s. 178-196.

sporządzony w tym samym roku przez S.B. Lindego, często cytowany za M. Łodyńskim w literaturze przedmiotu. Cenna jest także notatka Ł. Gołębiowskiego poświęcona bibliotece augustianów w Warszawie. Na jej podstawie można stwierdzić, że księgozbiór augustiański był dość liczny, sprofilowany tematycznie zgodnie z misją i działalnością zgromadzenia i mógł mieć znaczenie w jego życiu duchowym, aktywności duszpasterskiej, edukacyjnej i naukowej. Fakt, że augustianie zdecydowali się sporządzić katalog na potrzeby lustracji z 1810 r., może dowodzić, że zbiory były uporządkowane i miały swojego opiekuna lub opiekunów. Jest to tym bardziej prawdopodobne, że obrany na przeora w 1808 r. o. Niedzielski wykazywał dbałość o bibliotekę, a i sam zapewne korzystał z jej zbiorów podczas swojej pracy naukowej⁶⁰. Biblioteka augustianów nie należała zatem do tych księżnic klasztornych, które Linde krytykował za „nieporządki [...] nieumiejętne przechowywanie bezcennych często dzieł, które padały pastwą myszy lub pleśniały”⁶¹.

Bibliografia

- Bartoszewicz J., *Kościół warszawskie rzymsko-katolickie opisane pod względem historycznym*, Warszawa 1855.
- Błażejewicz O., *Samuel Bogumił Linde – bibliotekarz i bibliograf*, Wrocław 1975.
- Brückner A., *Apokryfy średniowieczne. Część pierwsza*, Kraków 1900.
- Cubrzyńska-Leonarczyk M., *Kolekcje klasztorne w zbiorze starych druków Biblioteki Uniwersyteckiej w Warszawie: historia i współczesność*, w: *Kasaty klasztorów na obszarze dawnej Rzeczypospolitej Obojga Narodów i na Śląsku na tle procesów sekularyzacyjnych w Polsce i Europie*, t. 3: *Źródła. Skutki kasat XVIII i XIX w. Kasata w latach 1954-1956*, red. M. Derwich, przy współpr. K. Bock i M.L. Wójcika, Wrocław 2014, s. 173-183.
- Gach P.P., *Kasaty zakonów na ziemiach dawnej Rzeczypospolitej i Śląska 1773-1914*, Lublin 1984.
- Gołębiowski Ł., *Kurs bibliografii przez [...] przygotowany; kiedy jako bibliotekarz publicznej biblioteki, a razem Professor Uniwersytetu, miał zapowiedziano [sic!], wykladać bibliografią, uczniom tegoż Uniwersy[tetu]*, Biblioteka Narodowa i Parlamentu im. I. Chavchavadze w Tbilisi, rkps, sygn. K-937. S-1-8.
- Gołębiowski Ł., *Kurs bibliografii, 1831*, oprac. E. Maruszak, J. Puchalski, red. nauk. B. Bieńkowska, Warszawa 2017. Rękopis *Kursu...* dostępny jest na płycie CD i online: <https://fbc.pionier.net.pl/details/nnR3dTc>.
- Jastrzębski C., *Kasaty klasztorów w Królestwie Polskim w 1864 r.*, w: *Kasaty klasztorów na obszarze dawnej Rzeczypospolitej Obojga Narodów i na Śląsku na tle procesów sekularyzacyjnych w Europie*, t. 1: *Geneza. Kasaty na ziemiach zaborów austriackiego i rosyjskiego*, red. M. Derwich, Wrocław 2014, s. 349-367.
- Kaliszuk J., *Codices deperditi. Średniowieczne rękopisy łacińskie Biblioteki Narodowej utracone w czasie II wojny światowej*, t. 1: *Dzieje i charakterystyka kolekcji*, t. 2, cz. 1-2: *Katalog rękopisów utraconych*, t. 3: *Indeksy, aneksy, Bibliografia*, oprac. A. Chamera-Nowak, Wrocław 2016.
- Kaliszuk J., Szyller S., *Badanie rękopisów średniowiecznych według Łukasza Gołębiowskiego*, „*Analecta*”, 19/2020, z. 1, s. 7-69.
- Kośka M., *Dekret abpa Franciszka Skarbka-Malczewskiego z 17 IV 1819 r. w sprawie supresji klasztorów w Królestwie Polskim*, „*Hereditas Monasteriorum*”, 8/2016, s. 367-378.

⁶⁰ Autor *Żywotów braci Polaków zakonu pustelników s. ojca Augustyna* opracowanych w 1815 r. na podstawie krytycznej analizy głównie źródeł rękopiśmiennych kronik prowincjonalnych i źródeł aktowych. Zob. Archiwum Państwowe m.st. Warszawy, rkps, sygn. 3-238.

⁶¹ O. Błażejewicz, *Samuel Bogumił Linde – bibliotekarz i bibliograf*, Wrocław 1975, s. 164.

- Kratochwil Z., *Augustianie w Warszawie. Kościół i klasztor Św. Marcina (1356-1864)*, „Warszawskie Studia Teologiczne”, 7/1994, s. 191-216.
- Kwiatkowski W., *Biblioteka Archidiecezjalna przy seminarium św. Jana w Warszawie*, Warszawa 1938 [odbitka z „Wiadomości Archidiecezjalnych Warszawskich”].
- Lelewel J., *Bibliograficznych ksiąg dwoje, w których rozebrane i pomnożone zostały dwa dzieła Jerzego Samuela Bandtke: Historia drukarni krakowskich tudzież Historia Biblioteki Uniw[ersytetu] Jagiell[ońskiego] w Krakowie a przydany Katalog inkunabułów polskich*, t. 2, Wilno 1826.
- Łodyński M., *Materiały do dziejów państwowej polityki bibliotecznej w Księstwie Warszawskim i Królestwie Polskim (1807-1831)*, Wrocław 1958.
- Malej W., *Biblioteka Archidiecezjalna w Warszawie*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne”, 2/1961, nr 1-2, s. 294-297.
- Marszalska J.M., *Księgi ze skasowanych w XIX wieku klasztorów w Królestwie Polskim w obecnym zasobie starych druków Biblioteki Wyższego Seminarium Duchownego w Płocku*, w: *Życie zakonne w Królestwie Polskim w latach 1832-1864. Polityka caratu – Kasaty – Represje*, red. ks. W. Graczyk, J.M. Marszalska, Kraków 2015, s. 37-84.
- Maruszak E., *Drugi po Joachimie Lelewelu?: komunikat*, „Z Badań nad Książką i Księgozbiorami Historycznymi”, 7-8/2013-2014, s. 273-275.
- Niedzielski A., *Żywoty braci Polaków zakonu pustelników s. ojca Augustyna* [1815 r.], Archiwum Państwowe m.st. Warszawy, rkps, sygn. 3-238.
- Pamiętnik o życiu Łukasza Gołębiowskiego*, wydany przez jego syna, Warszawa 1852.
- Petrani A., *Kasata domów zakonnych w Warszawie w 1864 roku w świetle źródeł rosyjskich*, „Prawo Kanoniczne”, 15/1972, nr 1-2, s. 267-275.
- Pobóg-Lenartowicz A., *Attending the Sick in Augustinian Monasteries in Silesia in the Middle Ages*, w: *La vie quotidienne des moines et chanoines réguliers au Moyen Age et Temps modernes. Actes du Premier Colloque International du L.A.R.H.C.O.R. Wrocław-Książ, 30 novembre-4 decembre 1994*, red. M. Derwich, Wrocław 1995, s. 203-214.
- Ptaszyk M., *Biblioteka Publiczna przy Królewskim Uniwersytecie Warszawskim w latach 1817-1831*, w: *Biblioteka Uniwersytecka w Warszawie 1817-2017. Miscellanea. Monumenta Universitatis Varsoviensis 1816-2016*, red. J. Talbierska, Z. Olczak, Warszawa 2017, s. 21-226.
- Radziszewski F., *Wiadomość historyczno-statystyczna o znakomitszych bibliotekach i archiwach publicznych i prywatnych, tak niegdyś byłych jako i obecnie istniejących w krajach dawną Polskę składających, a mianowicie: w Królestwie Polskiem, Galicyi, W. Ks. Poznańskiem i Zachodnich guberniach Państwa Rosyjskiego porządkiem abecadłowym miejsc ułożona*, Kraków 1875.
- Słodkowska E., *Biblioteki w Królestwie Polskim 1815-1830*, Warszawa 1996.
- Strzyżewska Z., *Konfiskaty warszawskich zbiorów publicznych po powstaniu listopadowym. Biblioteka Uniwersytetu Warszawskiego i Warszawskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk. Materiały i dokumenty z archiwów rosyjskich*, Warszawa 2000.
- Stummer W., *Biblioteka Sądu Apelacyjnego 1810-1865*, „Roczniki Biblioteczne”, 2/1958, s. 425-431.
- Warda K., *Inwentarze bibliotek klasztornych jako źródło do dziejów książki polskiej w XIX w.*, „Studia o Książce”, 15/1985, s. 115-124.
- Wilejszys B., *Biblioteka Akademii Duchownej Rzymsko-Katolickiej w Warszawie. Geneza i dzieje*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne”, 39/1979, s. 127-168.